

**ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД УКООПСПІЛКИ
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
Кафедра педагогіки та суспільних наук**

**ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
З НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ЕТИКА І ЕСТЕТИКА»**

для студентів напряму підготовки **6.140103 – «Туризм»**

Розглянуто та схвалено
на засіданні кафедри
педагогіки та суспільних наук,
протокол № 1 від 03.09.2015 р.
Зав. кафедри _____ проф. В. Ю. Стрельников

Полтава 2015

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ЕТИКА І ЕСТЕТИКА

Тема 1. Етика як наука та практична філософія.

Приставаючи до вивчення цієї теми, перш за все необхідно прояснити собі зміст основних понять : „етика” та „мораль”, які достатньо докладно розглядаються в усіх підручниках та посібниках. При наявності різних точок зору, в науковій традиції для більшості вчених утвердилося : „етика” - це наука, предмет якої складає „мораль”.

В своїй сутності, починаючи з грецької античності, мораль розумілась як міра влади людини над самим собою, показник того, наскільки людина відповідна за себе і за те, що він діє, це питання про владу розуму над пристрастями.

Слід розділяти також два аспекти моралі – моральний вимір людини і моральний вимір суспільства. Моральний вимір людини пов’язаний з аналізом тих конкретних людських якостей, які їй притаманні. Сутність морального виміру людини в античності убачали у тому, що людина моральна в тій мірі, в якій вона розумна, а людина розумна в тій мірі, в якій вона моральна.

Мораль в соціальному вимірі – це форма свідомості, яка робить можливими відносини між людьми в усіх їх конкретних проявах як людські.. Такою формою виступає, наприклад, „золоте правило моралі” – „ не роби іншому того, чого не хочеш з боку іншого відносно себе”. Золоте правило моралі – це правило взаємності. Життя суспільства складається з безлічі відносин і протиріч, але мораль, поєднуючи людей, створює той соціум, де тільки і можливо людське розгортання людського буття.

Слід розуміти, що головна функція моралі – РЕГУЛЯТИВНА. На відзнаку від інших регулятивів (права, традицій, звичаїв...), мораль дозволяє і вимагає людині дивитись на своє життя і оточуючу дійсність так, як би вони залежали від його вибору. Мораль діє із середини людської свідомості. Вона є постійне устанавлення поведінки людини з найвищим змістом, або ціллю (Богом, Універсумом, Ідеалом ...) . І не має значення чи існує цей зміст, або ціль дійсно. Мораль виходить з того, що вони існують.

Інші суттєві відзнаки моралі як соціального регулятора такі:

- моральні твердження слід сприймати як вимогливість, істинність моралі співпадає з її діяльністю;

- мораль охоплює все людське буття, а не складає якусь особливу сферу або аспект людського життя. Мораль всюдишуща і є там, де є діюча людина;

- мораль існує як ВЕКТОР, а не як стан людського буття, тобто форма її буття у вимогливості до діяльності людини;

- мораль не може бути виражена у будь якій великій кількості норм або правил. Її вимоги можуть лише фіксувати недосконалість людини і віддаленість від вищої цілі. Тому моральні вимоги вищого рівня можуть бути тільки негативними – заборонами.

Розглядаючи питання про структуру моралі, студент має знати її

головні елементи : цінності, вищі цінності, ідеали, принципи життя і зміст життя, норми.

Норми – це вимоги, повеління які повинні виконуватися людиною. Моральні кодекси окреслюють коло обмежень, які пов'язані з можливістю нанесення шкоди людині, а найширше – всьому живому.

Цінності – це те, що стверджується в нормах, це зразки поведінки взяті у чистому вигляді.

Різниця між нормами і цінностями у тому, що перші виконуються або не виконуються, а цінностям слугують. Цінності в свідомості людини мають ієрархію – людина вибирає для себе головні, приносячи у жертву інші. Служіння цінностям може бути більше або менше відданим. Цінності завжди вище норм.

Ідеали (моральні) – це найвищі цінності.

Зміст життя – це особливий компонент моральної свідомості і регуляції. Це питання про усвідомлення людиною свого призначення у світі. На це питання відповідають вищі цінності, які обирає людина.

Якщо цінності змінюються поступово з плином часу, кажуть про „лібералізацію моралі”, якщо різко і швидко – про „революцію цінностей”.

Головний принцип моралі, її основа – це визнання безперечної цінності людини як такої. Бути моральним – це визнавати цей принцип життя як абсолютний і визнавати заборону на насильство.

Функціонування моралі в реальному соціальному житті зв'язана з існуванням специфічних труднощів, коли мораль проголошує самоцінність людини, а в практичному житті люди знаходяться у певних ієрархічних відносинах, коли одні люди керують іншими, експлуатують інших і т.і. Ці труднощі виражені у „моральних парадоксах”. Наприклад, «парадокс судді» - „ті, що могли б бути моральним суддею, не будуть цього робити; а тим, хто хотів би це робити неможливо це довірити”. Рішенням цього парадоксу вважають моральну вимогу :” Не судіть інших”. Розберіться з аргументацією цього рішення самостійно.

Парадокс моральної поведінки сформулював в класичній формулі, як вважають, Овідій: „Благе бачу, хвалю, а до хибного тягнусь.”

При самостійному опрацюванні питань цієї теми рекомендую звертатися перш за все до таких джерел: підручників та посібників „Етика”, де головним автором є Гусейнов А.А. (часто з співавторами), статті А.А.Гусейнова „Етика” в журналі „Вопросы философии”, фундаментальної праці А.Г. Дробницького *Понятие морали: Историко-критический очерк*. М., 1974, посібника Золотухіної-Аболіної Е.В. „Современная этика: истоки и проблемы” – дивись список літератури, а також до усіх посібників, які є в наявності в бібліотеці ПУЕТ.

Не забувайте про тексти з моєї електронної бібліотеки.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення термінів „етика” і „мораль”.
2. В чому унікальність людини як істоти і як це пов'язано з

мораллю?

3. Яку функцію в суспільстві і в житті людини виконує мораль?
4. Що визнаєте про структуру моральної свідомості?
5. Які моральні парадокси і відповіді на них Ви знаєте?

ОСНОВНІ МОРАЛЬНІ ВЧЕННЯ.

Практичне існування моралі зв'язано з двома основними проблемами людського існування: а) яким чином добродійність сполучується з щастям, орієнтація на абсолютні цінності - з необхідністю задоволення відносних благ, досягненням життєвого успіху; і б) яким чином мораль, яка є вираження вільної волі людини, набуває загально значимий характер, в результаті чого служіння іншим людям одночасно є служіння собі.

Протягом людської історії давались різні відповіді на ці питання, що лежить в основі різниці моральних вчень і традицій.

Студенту рекомендується більш широко, ніж це дається в лекції, ознайомитися з життєвченнями тих, кого називають вчителями людства – це Будда, Конфуцій, Мойсей, Ісус Христос, які висунули програми достойного життя людини і ці програми закріпилися в моральних установах світових релігій і історичних сталих традиціях.

Будда - Сіддхартха Гаутама (564 – 483 до н.е.) , син царя, який в пошуках відповіді на питання про сутність життя став аскетом і створив вчення, яке згодом стало першою світовою релігією. В основі життєвчення Будди лежать чотири благородні істини: є страждання (все наше життя – страждання, навіть насолода); є причина страждань (наявність бажань); є подолання бажань і тим самим страждань –нірвана; є шлях до подолання страждань – серединний шлях: правильна віра (засвоєння вчення Будди), правильні наміри (прийняття істин Будди як особистої життєвої програми і відлучення від прив'язаності до світу), правильна мова (не бреші.); правильні вчинки (ненасильство по відношенню всього живого); правильний образ життя (розгортання правильних вчинків у лінію поведінки); правильне зусилля (постійна увага – дурні думки можуть вертатися); правильна думка (все плінне); правильна зосередженість (постійна медитація), яка проходить чотири стадії: екстаз, радість внутрішнього спокою, звільнення від радості спокою і нірвана.

Суть морального вчення Будди – ідея морального самовдосконалення. Важливе місце у Будди займає поняття metta – любов, відсутність ненависті, яке реалізується у бережному відношенні до усього живого.

Моральний кодекс Будди складався з п'яти заборон: не вбивай, не кради, живи цнотливо, не бреші, не пий алкоголю. В цілому вчення Будди направлено на подолання людської ворожнечі через самовдосконалення особистості.

Література, яку найбільше доцільно використати для самостійного вивчення цієї теми така : Буддизм: т. ом. –М.: „ т. ома рх”, 1992., Миркина З.,Померанц Г. Великие религии мира. – М., «Рипол», 1995., Бэшэм

А.Л. Чудо, которым была Индия. – М: Наука, 1977., Гусейнов А.А., т. ома Р.Г. Этика: т. ом.- Гардарики, 2004., Гусейнов А., Ирлиц Г. Краткая история этики. – М.. 1988., Золотухина-Аболина Е.В. Современная этика: истоки и проблемы: Учебник для вузов. – Ростов н/Д. – Издат. Центр «МарТ», 2000.

Питання для самоперевірки

1. Які чотири істини Будди?
2. Які центральні моральні поняття є у Будди?
3. Що є „серединний шлях” в навчанні Будди?
4. Яка головна ідея буддійської моралі?

Конфуцій (551- 479 до н.е.) – найбільш видатна фігура в історії Стародавнього Китаю, який після смерті ототожнювався з Богом і моральне вчення якого протягом двох тисячоліть визначало моральність суспільства. Його вчення викладено у збірці афоризмів „Лунь юй”(„Судження та бесіди”). Він склав програму достойного життя – етику ритуалу, в якому поєднуються добродійність, щастя, воля окремої людини з соціальною злагодою всіх людей.

Студенту слід звернути увагу, перш за все, на головні поняття його вчення: „Жень”- людяність, „Лі”- ритуал, „Вень” – вихованість та „Цзюнь – цзи” – благородний чоловік.

Жень – людське начало в людині, яке одночасно є його обов’язок. Жень – є людське життя , взяте цілком, від початку до кінця, в усіх його внутрішніх та зовнішніх аспектах. Жень – це відданість, довіра, чесність .та усі інші людські чесноти, які стають непорушною потребою життя моральної людини. Суть жень – „ВЗАЄМНІСТЬ – НЕ РОБИ ІНШИМ ТОГО, ЧОГО НЕ БАЖАЄШ СОБІ”.

Лі – „ Стримувати себе, для того, щоби в усьому відповідати вимогам ритуалу, - це і є людинолюбство”, так визначив ритуал сам Конфуцій. Ритуал як дія втілює жень. Основа ритуалу –„Вшанування батьків та повага до старших братів”, яке доповнюється піклуванням батька про сина. Це є головне моральне відношення. Батько –остання моральна інстанція для сина.

Вень – вихованість. Це такий сплав моральних обов’язків з освітою, культурою і діяльністю, які вимагають від людини, яка стоїть вище в соціальній ієрархії, проявляти більшу моральну відповідальність.

Цзюнь–цзи - приналежність до аристократії та моральна досконалість. Від перших вимагається постійна духовна праця над собою, для морального підтвердження свого стану, а для простих людей - це шлях до моральності. В цілому етика Конфуція – це шлях до соціальної злагоди через моральне вдосконалення людей і виконання ритуалу, як втілення моралі.

Література, яка буде найбільш доцільною для самостійної роботи, така:
т. ома . Я верю в древность. М.: т. ома рх, 1995., Миркина З., Померанц Г. Великие религии мира. – М., «Рипол», 1995., Гусейнов А.А., т. ома Р.Г. Этика: т. ом.- Гардарики, 2004., Гусейнов А., Ирлиц Г. Краткая история этики. – М.. 1988., Золотухина-Аболина Е.В. Современная

етика: истоки и проблемы: Учебник для вузов. – Ростов н/Д. – Издат. Центр «МарТ», 2000.

Питання для самоперевірки

1. Які головні поняття в моральному вченні Конфуція?
2. В чому зміст поняття – „Жень”?
3. В чому зміст поняття – „Лі”?
4. В чому зміст поняття – „Вень”?
5. В чому зміст поняття – „Цзюнь –ци”?
6. Як Конфуцій сформулював «золоте правило моралі»?

Мойсей – законодавець та вчитель єврейського народу, засновник релігії іудаїзму. Головна його ідея: шлях до людської злагоди та процвітання лежить у вірному державному ладі та верховенстві закону. Мойсей увійшов в історію як творець одного з найдавніших кодексів моральної поведінки, який отримав назву „Десять заповідей” (Декалог).

Установлення Декалогу – „не вбивай”, „не прелюбодій”, „не кради”, „не лжосвідочтвуй” – увійшли в культуру як загальнолюдські вимоги і стали важливою складовою частиною моральних канонів християнства та ісламу.

Слід мати на увазі, що закони Мойсея – це тільки закони Ізраїлю і його відносини до інших народів далекі від заповідей Декалогу (інші народи належить знищувати як ворогів). Такі тоді були часи, але ідеї справедливості, законності і сьогодні лежать в основі сучасних правових держав.

Питання для самоперевірки

1. Назвіть десять заповідей Мойсея.
2. Як співвідносяться в них між собою релігійні та моральні заборони?
3. В чому проявлялися подвійні стандарти моралі Мойсея?

Література для вивчення цього питання така: Біблія. Исход, 19-23., Гальбиати Е., Пьяцца А. Трудные страницы Библии (Ветхий завет) . Милан – Москва, 1992, Гл.Х.

Ісус Христос (грецьке „Христос” – спаситель). Суть його етики можна висловити одним словом – любов – „Полюби Господа Бога твого усім серцем твоїм, і усією душею твоєю, і усією силою, і усім розумом твоїм. Се є перша і найбільша заповідь. Друга же подібна їй: Полюби ближнього твого, як самого себе” (Мф., 22:37 -39).

Центр його проповіді – Царство Боже, яке близько, але тільки Бог знає його строк, тому люди повинні так жити, щоб бути готовими предстати перед Богом завжди. А це значить, що людина повинна назавжди вибрати кому слідувати – Богу чи Дияволу (добру або злу). Царство Боже також – це царство Духа всередині нас, яке ми повинні відкрити і розвинути. Царства небесного досягне тільки морально досконала людина. Стати таким може тільки той, який слідує за Богом, прийнявши його як Батька. Доброчинність сина – в виконанні волі Батька. „ Я і Батько – одне”, сказав Ісус, зробивши цим переворот в людській свідомості : людина, яка звільнюється від свого страху за своє маленьке „Я ”і наповнюється Любов’ю до усього живого, стає

творцем – Богом. Христос дав людям зовсім нове розуміння їх глибинної внутрішньої суті і життя. „Бог є любов” – такий головний заповіт Ісуса Христа.

Студенту слід головну увагу приділити проясненню для себе змісту суті християнської любові. Це складне завдання, яким протягом тисячоліть займаються батьки церкви, теологи і віруючі.

Але деякі незаперечливі риси такої любові такі:

- любов смиренна, тобто є служіння іншим людям, яке базується на принципі „ не суди іншого”;

- любов діяльна, тобто проявляється у вчинках, які відповідають заповідям Христа;

- любов безкорисна, бо вона втрачає християнську якість, якщо вона обмінюється на вигоду, славу, насолоду ...;

- любов до ворогів, найвище випробування християнської любові і **означає здатність простити їх минулі злодійства.** Це відношення, яке стає вище психологічних та душевних зв'язків, яке тільки і відкриває шлях до подолання ворожнечі. Це божа висота любові, але іншої можливості подолати насильство і установити злагоду між людьми немає.

Студенту слід мати на увазі, що моральні заповіді Ісуса найбільш конкретно викладені в „Нагорній проповіді”, де він, спорячи з Мойсеєм, висуває нові, більш глибокі, принципи розуміння закону, справедливості і милосердя, зв'язуючи їх з принципом християнської любові, тому слід звернути особливу увагу на неї при роботі над християнською етикою.

В межах нашого знайомства з етичною проблематикою християнства, доцільним буде використати таку літературу: Біблія, Мень А. Сын человеческий. М.: „ Р.С.”, 1991., Миркина З. „Померанц Г. Великие религии мира. – М., «Рипол», 1995., Гусейнов А.А., т. ома Р.Г. Этика: т. ом.-Гардарики, 2004. , Гусейнов А., Ирлитц Г. Краткая история этики. – М.. 1988. Золотухина-Аболина Е.В. Современная этика: истоки и проблемы: Учебник для вузов. – Ростов н/Д. – Издат. Центр «МарТ», 2000.

Питання для самоперевірки

1. Що є Любов як принцип етики християнства?
2. Як розуміти Царство небесне як моральну ціль?
3. Яка різниця між Нагорною проповіддю Христа і Декалогом Мойсея?
4. Як розуміти заповідь Христа „не суди і непідсудним будеш”?
5. Чи можливо любити ворогів за межами релігійної свідомості?
6. Які заповіді Христа мають загальнолюдське моральне значення?
7. Як Ви думаєте чи є майбутнє в християнській моралі?

Мухамед (570 – 632 рр.) – є засновник мусульманської релігії та цивілізації. Він не залишив людям ні Декалогу, ні Нагорної проповіді, ні цілісного викладення своєї етики, вона мовби розчинена в Корані. Там представлені всі моральні забобони і вимоги, які продовжують традиції іудаїзму та християнства.

Студенту слід звернути увагу на те, що: а) своєрідність мусульманської етики в тому, що її норми в Корані подані в єдності з іншими формами регуляції людських відносин : традиціями, звичаями, нормами права, релігійними ритуалами і б) вона відрізняється від християнської етики, яка є етика загальних принципів у першу чергу, тим. Що мусульманська етика – це етика конкретних норм. Вона більше враховує слабкості людини, не є суворою, допускає відхилення від норм та забобонів, крім символу мусульманської віри „Немає бога, крім Аллаха, та його пророк Мухамед”.

Студент має розуміти, що в мусульманстві мораль включена у віру: моральне життя гарантує рай, аморальне – пекло. Моральні мотиви співпадають з мотивами благочестя та здорового глузду, моральні питання вирішуються досить просто – так велів Аллах. Вона більш заземлена, реалістична, відмовляє людині у богоподобстві. Коран дає деталізовану програму життя людини, яка має характер догми і виступає як керівництво к діям як догма. Саме це робить можливим, наприклад, проведення терористичних актів з боку мусульманських екстремістів.

Для самостійного вивчення цього питання рекомендуємо : Коран: 2: 168, 216; 6: 152-155; 9: 11, 31, 60; 70: 19-31; 74: 44-48; 96: 1-8., Грюненбаум Г.Э. Классический ислам. М., 1988. с.26-48, Ислам.Энциклопедический словарь .М.,1991, Еремеев Д.Е. Ислам: образ жизни и стиль мышления. М.: Политиздат, 1990., Миркина З. ,Померанц Г. Великие религии мира. – М., «Рипол», 1995. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика: Учебник.- Гардарика, 2004. , Гусейнов А., Ирлитц Г. Краткая история этики. – М.. 1988. Золотухина-Аболина Е.В. Современная этика: истоки и проблемы: Учебник для вузов. – Ростов н/Д. – Издат. Центр «МарТ», 2000.

Питання для самоперевірки

1. В чому особливість мусульманської моральної традиції?
2. Як розуміти моральну ціль в мусульманстві?
3. Яка різниця між Нагорною проповіддю Христа , Декалогом Мойсея і моральними заповідями Мухамеда?
4. Як розуміти практичний характер мусульманської моралі?
5. Чи можливо любити ворогів в мусульманській свідомості?
6. Чи мають мусульманські норми загальнолюдське моральне значення?
7. Як Ви думаєте, коли мусульманські терористи йдуть на смерть, як це пов'язано з їх мораллю?

Самостійна робота над цією темою включає також поглиблене знайомство з етичними вченнями найбільш значних філософів-моралістів європейського культурного регіону. Бажано, щоб крім навчальної літератури Ви ознайомилися і з першоджерелами – текстами праць Платона, Аристотеля, Епікура, Канта, Мілля, Ніцше, Л.Толстого, Ф.Достоевського та А.Швейцера, які Ви знайдете в моїй електронній бібліотеці..

Фактично першим філософом, що присвятив себе людським

проблемам, був Сократ (469 – 399 рр. До н.е.), саме тому прийнято говорити про «сократівський переворот» в античній філософії. Сократ – перший в європейській історії моральний філософ. Він започаткував просвітительські-раціоналістичну традицію в європейській етиці яка базується на трьох основних ідеях: а) благо – це щастя та задоволення; б) добродійність - це знання; 3) людина знає тільки те, що він нічого не знає. Шлях до щастя лежить через розвиток розуму, а знайти цей шлях можливо тільки завдяки філософії. „ Я знаю, що я нічого не знаю” – це заклик і вимога Сократа постійно думати над тим, чи вірно ми живемо. Етика Сократа – це етика індивідуальної моральної відповідальності.

Слід використати таку додаткову літературу: Платон. „Апология Сократа”, „Критий”, „Протагор” // Соч. В 3 т. М., 1970. т.1.; Ксенофонт. Воспоминания о Сократе. Изд.-во Наука, М., 1993. – 379 с.; Нерсесянц В.С. Сократ. М., 1996.

Епікур (341 – 270 рр. До н.е.) – засновник філософії та етики евідемонізму (щастя). Він вважав, що вирішення етичної проблеми лежить у вірному розумінні щастя. Щасливі люди є добродійні і у них немає необхідності, ні поводу сваритися між собою –така його головна ідея. Епікур вважав, що щастя знаходиться у руках кожної людини і є його самодостатність. Для досягнення такого стану людина повинна жити непомітно і звернути своє життя до непорушного спокою. Щастя і насолода – це відсутність страждань. Досягти його можливо на шляху подолання негативних пристрастей, керуючись філософським розумом. Розум позбавляє людину від страху перед долею (необхідністю) і від страху смерті. Влада людини над собою веде до незалежності людини від світу, що дає безтурботність, внутрішній спокій, свободу. Епікурейці повинні бути лояльними до суспільства, але для того , щоб не потрапити від нього в залежність, потрібно не йти далі зовнішньої лояльності. Єдиний соціальний зв'язок, який не шкодить людині – дружба, яка визнається безумовною цінністю.

Корисним буде додатково використати таку літературу: Діоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. М., 1979. с. 432 -436.; Трубецкой С.Н. Курс истории древней философии. М. 1997. с. 479 – 485, 503 -517.

І. Кант (1724 – 18 рр.) – геніальний німецький філософ, який розробив систему етики, яка базується на принципі категоричного імперативу - визнання морального закону абсолютною необхідністю. Моральний закон - це об'єктивний принцип волі, який дається розумом і є свідомство про її розумність. Імперативи – це форма примусового веління. Категоричний імператив – це механізм, який дозволяє в ході морального мисленого експерименту установити – відповідають чи ні реальні мотиви поведінки людини моральному закону. Головне поняття системи Канта – обов'язок, який розуміється як необхідність діяльності з поваги до морального закону. Обов'язок – є єдиний моральний мотив. Тому етику Канта називають ригористичною. Етика Канта базується на трьох постулатах: свободі, як

умові походження моралі, визнанні безсмертя душі та існування Бога, як умови її реалізації.

Студент може використати таку додаткову літературу: Кант І. Основы метафизики нравственности. // Соч. в 6 т. М., 1965. Т. 4 (1).

Дж. Стюарт т. (1806 – 1873 рр.) в своїй праці „т. ома рхі” дав систематичне викладення теорії етики, яка була спрямована проти етики Канта і базувалася на формулі „найбільшого щастя для найбільшої кількості людей”. Миль намагався зрозуміти мораль у контексті реальних взаємовідносин людей, які діють практично та цілеспрямовано. Тому він розуміє мораль як сукупність правил поведінки, які формулюються на основі узагальнення практичного досвіду людей, і дозволяють досягти загального блага. Миль поставив важливі питання про права людини, справедливість, свободу та ін. Його ідеї розвивалися, наприклад, М. Чернишевським в „теорії розумного егоїзму.”

Додаткова література: Миль Дж. О свободе // Антологія западноевропейской классической либеральной мысли. М., 1995. С. 228 – 393.

Фрідріх Вільгельм Ніцше (1844 – 1900 рр). Він вважав, що існуюча в Європі культура і людина вироджуються. Форми існуючої моралі є головна перепона на шляху піднесення людини і установа між людьми щирих відносин. Він поставив питання про цінність самих моральних цінностей і тим самим зробив цінності предметом філософського сумніву і критики.

Головна етична ідея Ніцше: - є два типи моралі:

- мораль рабів, яка сформувалась під впливом античної філософії та християнської релігії і втілилася у багатьох індивідуально-аскетичних, церковно-благодійних, общинно-соціалістичних та інших формах людської солідарності. Її головні характеристики : ця мораль претендує на абсолютність; це стадна мораль; вона має відчужений характер; вона замикається сферою духу, намірів; вона лицемірна. Квінтесенція цієї моралі – ressentiment (вторинне переживання) - складний психологічний комплекс, суть якого - уявлена помста, помста безсилою, це гнів, який не перетворюється в дію, а повертається всередину і стає формою самоотрути душі. Ніцше рішуче і послідовно відкидав мораль рабів;

- мораль господ – це мораль зверхлюдини – господина, філософа, аристократа. Мораль мислиться тут як воля до влади, як самоствердження і тому протистоїть моралі рабів.

Оцінка Ніцше як мораліста складна. З одного боку, він дав глибоку критику існуючої буржуазної моралі того часу, а, з другого, він відкрив шлях до морального нігілізму і певною мірою сучасного аморалізму.

Додаткова література: Ницше Ф. Сочинения в 2 т. – М.: Мысль, 1990.

Ясперс К. Ницше и христианство. М., 1995.

Л. Толстой (1828 – 1910 рр) створив моральне вчення в центрі якого стоять питання про смисл життя та його зміст. Толстой стверджував, що життя людини наповнюється моральним змістом у той мірі, в якій вона підкоряється закону любові, яка сама розуміється як ненасильство. Не

відповідати злом на зло і не противитися злу насильством – такий головний принцип його розуміння достойного життя людини. Насильство несумісно з мораллю та розумом і тому, той, хто хоче жити згідно з мораллю та розумом, ніколи не повинен творити насильство. Він вважав, що основою моралі є вчення Христа. Ненасильство – це випробування свободи людини.

Ісус сказав людям : „ Ви вважаєте, що ваші закони знищують зло, вони тільки збільшують його. Ви тисячі років намагаєтесь знищити зло злом але не знищили його, а збільшили його. Робіть те, що Я кажу и роблю, і узнаете, правда чи це.” Ненасильство злу в його розумінні – це єдина ефективна форма боротьби зі злом. Толстой виступав проти смертної кари. Він розробив глибоке вчення про смерть у зв'язку з своїм вченням про смисл життя. Його вчення сьогодні певною мірою втілюється в акціях масової непокори як форми впливу на зміни в соціальному житті.

Додаткова література : Толстой Л.Н. Исповедь. // Собр. Соч. В 22 т.

Т.16. М.: Худож. Лит., 1983. , Ильин И.А. О сопротивлении злу силою // Ильин И.А. Путь к очевидности. М., 1993. с. 6 – 133.

Альберт Швейцер (1875 – 1965) в основу свого морального вчення поклав принцип благоговіння перед життям в усіх його формах. З його точки зору зірвати квітку таке ж зло, як вбити людину, бо з точки зору моральної цінності людина не виділяється серед живих істот. Його етика віталістська і універсальна (любє життя – це цінність).

Цей принцип входить у протиріч з егоїзмом і прагненням людини до щастя. Мораль та щастя однаково важливі для людини, але взаємно виключають одне одного. Швейцер вважає що першу половину життя людина повинна присвятити собі, своєму щастю, а другу половину життя присвятити мораль-ному служінню. Свої ідеї він найбільш повно виклав у книзі „Культура та етика”. Ці ідеї такі: - європейська культура перебуває у глибокій кризі, що проявляється у пануванні матеріального над духовним; були втрачені зв'язки з етичними ідеалами; культура втратила смисл, бо втратила здібність до духовного та морального піднесення людини; етика знову стане опорою людини і суспільства якщо буде сповідати один головний принцип – благоговіння перед життям.

Додаткова література: т. ома А. Культура и этика. М.: „Прогресс”, 1973., т. ома А. Письма из Ламбарене. М., 1989.

Питання для самоперевірки

1. Яка головна теза етики Сократа?
2. Як Епікур розуміє щастя?
3. В чому суть морального по І.Канту?
4. Як утилітаризм може бути основою щастя ?
5. Які основні ідеї морального нігілізму Ніцше? Який зміст має його поняття „ressentiment”?
6. Як Л. Толстой вирішує питання про суть моралі?
7. Як розуміти головну тезу А.Швейцера про „благоговіння перед життям”?

8. Завершуючи знайомство з головними ідеями великих вчителів людства, студент повинен розуміти, що кінцевих відповідей що до фундаментальних проблем сутності людського життя немає. Всі відповіді які є вірні, але не вичерпні. Людство живе і продовжує думати над суттю життя.

Основні етичні категорії та поняття.

Приступаючи до роботи над темою, потрібно мати на увазі, що категорії та поняття етики являються словами живої мови, але Вам необхідно зрозуміти їх філософський зміст, коли вони виступають як універсальні засади людських суджень, рішень та вчинків.

Серед різних понять етики слід особливу увагу приділити таким:

- **добро та зло** - поняття, які характеризують дії людей відносно до стандартів поведінки і в останньому рахунку до ідеалу;
- **вибір** – прийняте моральне рішення як основа дії;
- **борг моральний** – усвідомлення необхідності слідування моральним цінностям;
- **совість** – здатність людини, критично оцінюючи свої вчинки, думки, бажання, усвідомлювати і переживати свою невідповідальність моральному боргу і ідеалу;
- **свобода в моралі** це відповідність особистої волі з моральним боргом, яка проявляється у самообмеженні та володінні собою при дотриманні прав інших;
- **відповідальність** - самообмеження, яке самостійно приймається особистістю в якості морального боргу;
- **щастя** – це повнота задоволенням життям в цілому. Хочеш бути щасливим, будь добродійним.

Студент має ознайомитися з основними ціннісними орієнтаціями, які характеризують моральний досвід людини, тобто з поняттями **задоволення, користь, справедливості, милосердя, досконалість і людяність в етиці**. Коротко суть рішення цих моральних проблем можна викласти так:

- **відносно задоволення** є три основних підходи: а) гедонізм визнає насолоду як фундаментальний моральний принцип і оцінює його позитивно; б) релігійні діячі і філософи-універсалісти заперечують задоволення як принцип моралі; в) евідемоністи (т. о) визнавали піднесені (духовні) задоволення ;
- **відносно користі** – з античності ведуть початок теорії „розумного егоїзму” та „загального блага”, сьогодні варіанти відповіді дає теорія прагматизму, яка розглядає етику підприємця, але задоволеними ці рішення не визнаються;
- **відносно справедливості** – головне, що вимагається цим принципом – повага до прав та достоїнства інших людей;
- **відносно милосердя** – воно проявляється у жалісливому, доброзичливому, дбайливому любовному відношенні до другої людини.

Сьогодні актуальною являється прагматика милосердя – питання практики милосердя (кому і як допомагати?);

- **відносно моральної досконалості і духовності** – принципова неможливість досягти вищу досконалість не може бути основою для припинення зусиль людини по можливому духовному самовдосконаленню в і в етиці найбільш повно розкривається у заповіді любові до людей.

Питаннями для самоперевірки будуть визначення цих понять.

Додаткову літературу дивіться у загальному списку, а також використовуйте усі наявні підручники та посібники, де ці питання достатньо викладені та електронну бібліотеку.

Тема 2. Моральні проблеми сучасності.

Головні питання цієї теми - сутність моральної кризи сучасного суспільства в різних цивілізаціях, моральні проблеми глобалізації, сучасні парадигми подолання моральної кризи, проблеми моралі нашого недалекого минулого – соціалізму, Ці проблеми Ви будете розглядати разом з викладачем на лекціях та семінарах. А з проблемами прикладної етики студент має розібратися сам

Два важливих фактори визвали до життя нові проблеми прикладної етики: розвиток демократії та правової держави забезпечують права кожної людини, у тому числі і права особливих меншин, і другий фактор – це розвиток науки та техніки, які по новому поставили цілу низку нових питань про життя та смерть людини. Появляються нові види етики – біомедицинська, екологічна, космічна. Активно дискутуються проблеми смертної кари, евтаназії, абортів, клонування, трансплантації органів, використання генної інженерії, егоїзму ринкової економіки, глобалізації та інші. Залишаються відкритими питання про морально достойне їх вирішення.

Особливості цих проблем такі : - вони зв'язані з легальними та публічними сферами життя суспільства, які регулюються та контролюються (наприклад, смертна кара); - моральний вибір співпадає з професійною бездоганністю рішень (наприклад, евтаназія); - мова завжди іде про виключні ситуації, які є виключенням з правил моралі; - у вирішенні цих проблем головним являється не безперечність рішення, а безперечність його прийняття, що пов'язано з діяльністю *етичних комітетів*.

Існують два види таких проблем . Перші охоплюють ситуації, коли допускаються аргументовані відхилення від добра (аборт), другі –морально санкціонують використання зла („неправда на користь блага хворого” – лікарська тайна).

Додаткова література до питань цієї теми : Огурцов А.П. Этика жизни или биоэтика : аксиологические альтернативы // Вопросы философии. 1994. № 3., Рейчелс Дж. Активная и пассивная эвтаназия // Этическая мысль: Научно-публицистические чтения. 1990. М., с. 205 -212., Фут Ф. Эвтаназия //

Философские науки. 1990. № 6., Ненасилие: философия, этика, политика. М., 1993., т. ненасилия в XX столетии : т. ома р-этические очерки. М., 1996., Этическая т. о: Научно-публицистические чтения. М., 1992. С. 154-207, 228-237, 264- 285.

Питання для самоперевірки

1. Про яку кризу моралі говорять уже протягом двох століть видатні діячі європейської культури?
2. Які проблеми відносяться до прикладної етики?
3. Які особливості проблем прикладної етики?
4. Чим відрізняються різні типи проблем прикладної етики?
5. Які проблеми спортивної етики Ви знаєте?
6. Які проблеми медичинської етики Ви Знаєте?
7. Які проблеми екологічної етики Ви можете назвати?

Тема 3. Естетика як наука. Мистецтво.

Однією з сфер, яка поєднує людство, є сфера естетичного. Наука естетика вивчає цю сферу. Коротко естетику можна визначити як науку про гармонію людини з Універсамом (із світом в цілому). Найбільш глибоке визначення естетики як науки, на наш погляд, таке – естетика це,, наука про неутілітарне споглядальне або творче відношення до дійсності, яка вивчає специфічний досвід її освоєння (глибинного контакту з нею), в процесі (і в результаті) якого людина відчуває, переживає в станах духовно-чуттєвої ейфорії, піднесення, радості, катарсиса, духовної насолоди і т.п. повну гармонію свого Я з Універсумом, свою органічну причетність до Універсуму в єдності його духовно-матеріальних основ, свою суттєву нероздільність з ним, а часто і конкретніше – з його духовною Першо-причиною, для віруючих з Богом”.(див. Бычков В.В. «Естетика». С.11).

Термін „естетика” вживається також в сучасній науковій літературі та повсякденній практиці і в іншому змісті – для позначення естетичної складової Культури та її естетичних компонентів (естетика поведінки, спорту, церковного обряду, військового ритуалу і т.п.).

Історично в центрі естетики завжди були дві головні проблеми: що є естетичне і що є мистецтво.

Студент має розібратися з суттю основних категорій естетики і перш за все з категорією „естетичне”. Частіше його визначають як ту сферу суб’єкт-об’єктних відносин, в якій сприйняття об’єкта супроводжується безкорисним, незацікавленим задоволенням. Естетичне реалізується у : естетичному досвіді (сукупності неутілітарних відносин суб’єкта до дійсності), естетичній свідомості (сукупності рефлексивної вербальної інформації і духовно-несвідомих процесів естетичного досвіду), естетичній культурі (сукупності феноменів, інститутів, практик, поведінки, світосприйняття, текстів, які відносяться до актуалізації, реалізації, фіксації естетичного досвіду людства певного етапу історичного розвитку).

Далі студент повинен засвоїти зміст основних категорій класичної естетики: естетичне, смак, прекрасне, огидне, гра, трагічне, комічне. Для цього слід використати ту літературу, яка надається у списку, але найбільш цінною може бути уже згаданий підручник Бычкова В.В. „Эстетика”, який є в бібліотеці ПУСКУ, або її електронний варіант.

Питання для самоперевірки:

1. В чому суть естетичного відношення людини до дійсності?
2. Як визначають предмет естетики?
3. Яких видатних теоретиків естетики Ви знаєте?
4. Дайте визначення основних категорій естетики.

Мистецтво.

Естетика розуміє мистецтво „як унікальну самобутню форму конкретно-чуттєвого виявлення невербалізуємого естетичного досвіду за допомогою системи особливих художніх принципів”(Бычков В.В. – «Естетика»)).

Головна **ціль мистецтва** – активізація естетичної свідомості т. ома для досягнення катарсису – естетичної насолоди, яка виводить суб’єкт на рівень естетичного контакту з т. ома рхі (Богом). Разом з тим, слід мати на увазі, що творіння мистецтва виконували і виконують і неестетичні функції : політичні, ідеологічні, сакральні-культові, конфесійні, моральні, розважальні та інші.

Опрацьовуючи питання про сутність мистецтва як естетичного феномену, студент має ознайомитися з основними історичними етапами його розвитку в Європі: античним, християнським та сучасним.

Студент має засвоїти, що головними принципами **класичного ?** мистецтва є такі:

- **мімесіс** - специфічне і різноманітне наслідування;
- **художній образ** – це образ мистецтва (суб’єктивна духовно-психічна реальність, яка виникає у внутрішньому світі людини в процесі контакту з зовнішнім світом), тобто спеціально створений в процесі особливої творчої діяльності по специфічним законам суб’єктом мистецтва –митцем феномен;
- **художній символ** – духовне ядро художнього образу, його суть, та його компонента, яка підносить дух людини до вищої духовної реальності;
- **канон** – система внутрішніх творчих правил та норм, які панують в мистецтві або в художньому напрямі в певний історичний період і затверджують основні структурні і конструктивні закономірності основних видів мистецтва;
- **стиль** – певною мірою тривала і стала для мистецтва, течії, школи або одного митця багаторівнева система принципів художнього мислення, способів образного зображення , художніх засобів і т. п.;
- **форма-зміст** - є єдине і нероздільне ціле в художньому творі, **що і складає** феномен твору мистецтва. З художньо-естетичних позицій зміст

художнього твору принципово не може бути описаним. В певній мірі піддаються опису різні (але не всі) рівні форми : сюжетний, структурний, лексичний, композиційний, мелодичний, монтажний та інші.

Студент має знати, що ці основні принципи мистецтва відносяться до класичного мистецтва, яке існувало у Культурі протягом кількох тисячоліть у європейсько-середземноморському ареалі. Але з кінця ХІХ т..початку ХХ т., з Ніцше в естетиці і авангарду в мистецтві - в сфері мистецтва почався глобальний процес, який не має аналогів у історії і який радикально змінив усе. Його сутність сьогодні намагаються розкрити за допомогою понять модернізму, постмодернізму та т. ома рхічн.

Питання для самоперевірки

1. Що є мистецтво як естетичний феномен?
2. Дайте характеристику суті античного, християнського та сучасного етапів розвитку європейського мистецтва.
3. Які функції має мистецтво в житті суспільства і окремої людини?
4. Дайте визначення основним принципам класичного мистецтва.
5. Дайте визначення категорії «мистецтво».
6. Які головні функції мистецтва Ви можете назвати і пояснити?
7. В чому проявляється особливість естетичної свідомості і що її відрізняє від і т. о форм свідомості?

Для опрацювання цієї теми Ви можете використовувати підручники та посібники авторами яких являються Борєв А. М., Каган М.С, і, особливо, уже згадуваний Бычков В.В.

Тема 4. Мистецтво ХХ ст. в контексті європейської естетики.

Сучасна гуманітарна наука, намагаючись зрозуміти сутність процесів які кардинально змінили вигляд суспільства за останні два століття, висувають гіпотезу про те, що ХХ ст. – останнє століття Культури і перше століття перехідного періоду – посткультури. Найбільш глибоко цю парадигму представляють праці В.В Быčkova, на які спирається викладання цього курсу і ці методичні рекомендації (це його основні ідеї та визначення понять.)

КУЛЬТУРА . Її основою було світорозуміння орієнтоване на віру у об'єктивне існування вищої духовної реальності (богів, духів, Абсолюту, Бога і т. П.) і її головним напрямком була реалізація творчого, морального і духовного життя. Відповідно основними стовпами Культури здавна були релігія та мистецтво.

Посткультура. Її основа – світогляд, оснований на переконанні, що людина є єдина розумна і вища духовна сила в Універсумі, яка відкидає віру в існування Великого Другого (Бога, Абсолюту, Світового Розуму і т.п.). Посткультура базується на матеріалістичному світогляді і вірі у безмежність науково-технократичних перспектив. Висувається ідея, що посткультура це є якісний стрибок або до нової ступені цивілізаційного розвитку або до

глобальної катастрофи.

Сьогодні в розвинутих суспільствах існує складний конгломерат феноменів старої Культури і незлічених продуктів посткультури в якому посткультура поступово захоплює все більше простору і витісняє на бруківку цивілізації любі прояви Культури.

Для мистецтва посткультури, яке вже не називає себе так, а арт-діяльністю, арт-практиками, а свої твори артефактами, бо з них свідомо вилучаються не тільки духовні, але й традиційні естетичні орієнтації на прекрасне, піднесене та ін. Естетичні, релігійні, моральні, гносеологічні цінності. Замість них прийшли інші категорії: політика, бізнес, річ, тіло, тілесність, секс, спокуса, конструювання та т.п.

Гуманітарна наука відмічає, що на початку третього тисячоліття зростає покоління людей, у принципі відмінне по основних внутрішніх параметрах (включаючи ментальність, психологію сприйняття, реагування, поведінки, масштаби просторово-часових і швидкісних уявлень, психофізіологічну реактивність, систему цінностей, етичні орієнтири і вектори соціальної і далі фізіологічної орієнтації) не тільки від людини XVI сторіччя, але і від людини першої половини XX в. Вся друга половина XX в. (ЗМІ, TV, www, система навчання і виховання людини, новітні види арт-діяльності, дизайн, масова культура) активно перебудовувала психофізіологічну систему людини у напрямі отримання основної маси інформації у невербалізованому (не словесному) вигляді, новітніми візуальними (електронними в основному) засобами. Сьогодні формально-логічне мислення втрачає своє панування, поступаючись місцем іншим формам свідомості, багато хто з яких традиційно розвивалися усередині релігійно-духовних практик і художньої культури, мистецтва, тобто у сфері естетичного досвіду. І цим цивілізація неначебто повертається на круги своя тільки на новому витку але без традиційного Центру Культури; починає процес з нової первісності, оснащеної суперсучасними технологіями і науковими досягненнями. Людство як би знову опиняється біля витоків культури (починає з нуля), творення якої моделюється на принципово нових підставах — без духовного Центру, але на могутньому науково-технічному фундаменті.

Студент має знати, що культові фігури XX ст. – Маркс, Ніцше, Фрейд, Ейнштейн не тільки частково розкрили суть зрушень техногенної цивілізації, але і надали могутні імпульси цьому процесу. Було б бажано, щоб студент отримав досить повне уявлення про значимість цих видатних людей в європейській та світовій культурі.

На розвиток художньо-естетичної культури XX ст.. особливий вплив мали ідеї Ніцше та Фрейда, які спровокували затвердження принципу відмови від розуму на користь інстинкту, пріоритету абсурду, алогізму, парадоксальності, релятивізму усіх цінностей, фізіологізму і т.п., які стали пануючими у пост-культурі і „мистецтві” XX ст..

Основними тенденціями естетичної свідомості „нових митців” XX ст. являються: переоцінка цінностей, яка пройшла стадії авангарду,

модернізму і постмодернізму як в теорії так і в практиці; збереження консерватизму як сфери художньої культури, яка намагається зберігати класику але відступає під тиском; виникнення конвенціональної естетики – умовного договору вузької групи законодавців арт-моди про „цінності” , які керують комерційною стороною арт-мистецтва.

Нонкласика (некласична естетика) виробила велику кількість понять і знайомство з їх змістом необхідно для розуміння тих процесів, які йдуть у посткультурі і арт-мистецтві.

Студент має знати зміст таких основних понять нонкласики:

- лабіринт–символ історії культури, життя людини, де блукання зв’язані з загрозами, стражданнями, смертю та ін., (сьогодні актуальним символом є лабіринт www);

- абсурд–принцип арт-практики, як виявлення абсурдності людського життя, соціальних відносин, буття в цілому. Абсурд – це звертання до алогізму, епатажу або шоку для активації людської свідомості і творчого потенціалу у пошуках нових парадигм буття, мислення, художньої виразності;

- жорстокість – репрезентація та естетизація у творах посткультури агресивних інстинктів та сексуальних потягів, насильства, терору, війни, катастроф як принципу нонкласики;

- повсякденність і немистецтво – намагання надати будь-якому фрагменту повсякденності інший, неутілітарний, не повсякденний зміст і перетворити його у подію посткультури;

- тілесність – глобальний принцип посткультури, антитеза духовності, який розуміє сексуальність як головну функцію тіла і компоненту буття та свідомості, яка керує усією діяльністю людини і реалізується в усіх формах генитально-анальної свідомості (від витончених сексуальних збочень до масового примітивного порно);

- річ – утилітарна річ, яка виключена з свого функціонального контексту і перенесена у контекст гри у просторі пост-культури. Це презентація культу речі в сучасній цивілізації і в художній свідомості;

- симулякр – це муляж, видимість, імітація образу, символу, знаку, за якою не стоїть ніяка дійсність, яка маніфестує принципову присутність відсутності реальності. Реалізується в артефактах, об’єктах, інсталяціях; артефакт – узагальнююче визначення для творів сучасного мистецтва, яке виходить за межі традиційних жанрів та видів, продукти сучасних арт-практик та арт-проектів;

- об’єкт – окремий просторовий предмет арт-діяльності, статичні композиції та конструкції змішаного складу та їх деталі;

- еkleктика – основа творчого методу сучасних арт-практик, суть якого у принциповому змішуванні явищ, понять, рис, елементів які принципово не можуть бути поєднаними з позицій класичного мислення;

- автоматизм – засіб створення арт-проектів, коли митець намагається максимально відключити контролюючі механізми розуму і творити керуючись тільки своєю інтуїцією, підсвідомістю;

- заум – пошуки нових художніх мов (у всіх видах мистецтва) які більш адекватно, ніж традиційні, виражають глибинне, підсвідоме, те що за «умом». Приклад – заум як категорія поетики російських футуристів;

- інтертекст – специфічний прийом створення арт-мистецтва який заключається у свідомому використанні цитат з інших текстів, які виступають як частки культурних кодів, формул, структур попередніх і сучасних культур;

- гіпертекст – розуміння культури як цілісної структури яка складається з сукупності текстів, зв'язаних між собою. Кожна культура, творчість окремого митця, твір – це гіпертекст який допускає вільну навігацію по його частинам. Виражає звільнення пост-культури від пошуків якоїсь однієї істини, лінії розвитку, тенденції, фабули, сюжету і т.п.

- деконструкція - принцип художньої творчості сучасного мистецтва, коли митець аналізую „текст” деконструює його – тобто намагається вийти за межі його буквального значення і історичної традиції його розуміння і відкрити в ньому „інші” змісти, про які навіть не здогадувався сам автор, але які там є.

Питання для самоперевірки

1. В чому принципова різниця між Культурою та т. ома рхічні?
2. Які основні тенденції розвитку т. ома рхічн?
3. Які світоглядні принципи лежать в основі посткультури і арт-мистецтва?
4. Які особливості має художня свідомість т. ома рхі?
5. Дайте визначення основним поняттям т. ома рхі.

Мистецтво ХХ-ХХІ ст.

Мистецтво ХХ ст. (мається на увазі його інноваційний і радикальний потік) – це складний конгломерат різних напрямків, течій, шкіл, які відбивають естетичну свідомість ХХ ст. Бычков В.В. виділяє три основних етапи його розвитку: авангард, модернізм і постмодернізм.

Авангард – сукупність усіх новаторських, революційних, епатажних, бунтарських, маніфестарних напрямків і рухів в художній культурі першої половини (іноді першої третини) ХХ т., які взяли на себе функцію руйника „старого” і пророка „нового” мистецтва.

До основних напрямків авангарду відносяться т. ом, кубізм, абстрактне мистецтво (в усіх його видах), експресіонізм, супрематизм, футуризм, дадаїзм, конструктивізм, метафізичний живопис, сюрреалізм, наївне мистецтво ; додекафонія і т. ома рх у музиці, конкретна поезія, конкретна музика, кінетичне мистецтво, а також такі видатні фігури, які не належать повністю ні до одного з напрямків і рухів, як Пікассо, Шагал, Філонов, Модильяні, Ле Корбюзьє, Джойс, Пруст, Кафка, Мейєрхольд та ін.

До характерних та загальних рис авангарду Бычков В.В. відносить:

усвідомлений загострений експериментальний характер; революційно-руйнівний пафос відносно традиційного мистецтва і традиційних цінностей культури; різкий протест проти ретроградного, буржуазного, консервативного, академічного; заперечення т. ома рхіч принципа в його ізоморфній парадигмі; невпинне бажання творіння принципово нового в усьому; намагання стерти межі між видами мистецтва.

Модернізм – термін для визначення явищ культури та мистецтва авангардно-модернізаторського характеру, які виникли під впливом НТП у техногенній цивілізації другої половини ХІХ ст. – першої половини ХХ ст.

До головних характеристик модернізму відносять: естетичну стратегію автономії мистецтва; повне відмовлення від т. ома рхіч принципу мистецтва; акцент на художній формі яка вважається суттєвою основою художнього твору тотожною його змісту; абсолютизація візуальної (або аудіо) презентації творів мистецтва як нового кванту буття, самобутнього і самодостатнього.

Починаючи з поп-арта, кінематизму, мінімалізму, концептуального мистецтва, різних акцій, інсталяцій, енвайронментів – основних напрямків модернізму- митці виводять арт-обєкти за межі традиційних видів та жанрів, за межі мистецтва в традиційному розумінні, руйнують межі між мистецтвом та дійсністю, часто активно включають реципієнта у процес творчості-споглядання-участі в арт-проектах.

Постмодернізм – не має досить чіткого визначення. Це поняття використовують для визначення ситуації в найбільш „просунутих” сферах культури останньої третини ХХ ст. Постмодернізм –це, перш за все, **відчуття і усвідомлення** буття, культури, мислення як **гри**, яка базується на таких принципах та поняттях : ст. ома рхічн, симулякр, інтертекстуальність, шизоаналіз, іронізм, фрагментарність, мозаїчність, т. ома рхічність, лабіринт

т. ома, тілесність, спокуса, бажання, парадоксальність, естетизація огидного, принциповий маргіналізм і т. п.

Для більш глибокого знайомства з характеристиками його основних напрямків слід звернутися до уже згаданої вище „Естетики” В.В.Бычкова.

Питання для самоперевірки

1. Дайте визначення основних етапів розвитку нової художньої культури ХХ т...
2. Які основні напрямки складають авангард в мистецтві ХХ т..
3. Які основні напрямки мистецтва складають модернізм?
4. Які основні напрямки мистецтва складають постмодернізм?
5. Які особливості художньої практики мають ці напрямки?
6. Які поняття лежать в основі постмодернізму, який їх зміст?

Змістовий модуль. Етика і естетика

Тема 1. Предмет, структура і завдання етики *Індивідуальні завдання:*

➤ Проблемно-пошукові питання

1. Яку парадигму сформували філософи-моралісти античності?
2. Яка головна ідея була закладена у моральні вчення вчителів людства?
3. Як довести ціннісний характер моральної свідомості?
4. Які основні ідеї лежать в моральних кодексах вчителів людства?
5. Чим моральна свідомість відрізняється від правової свідомості?

➤ Теми доповідей та рефератів

1. Природа моралі та особливості її функціонування в культурі.
2. Структура моралі та її основні елементи.
3. Етика як практична філософія.
4. Моральний вимір людини як проблема етики.
5. Моральний вимір суспільства як проблема етики.
6. Етика як наука та феномен культури.
7. Основні етичні категорії та поняття.
8. Особливості функціонування моралі як сфери культури.
9. Моральні вчителі людства.
10. Видатні філософи-моралісти про головні проблеми моралі.
11. Конфуцій про любов до людини та ритуал як втілення людяності.
12. Моральне вчення Будди.
13. Ісус Христос і його моральне вчення.
14. Мухаммед і особливості мусульманської моралі.
15. Видатні філософи-моралісти в європейській культурі.
16. Антична етика (Сократ, Платон, Аристотель).
17. І.Кант про Бога та категоричний імператив як основи моралі.
18. Мораль Дж.С.Мілля про щастя найбільшої кількості людей.
19. Ф.Ніцше і його вчення про два типи моралі.
20. Ф.Достоевський про мораль.
21. Л.Толстой про етику ненасильства як закон буття.
22. А.Швейцер про етику як основу культури.
23. Біоетика М.Реріха.
24. Дж. Мур як теоретик моралі.

Тема 2. Основні етичні вчення

Індивідуальні завдання:

Проблемно-пошукові питання

1. Яку парадигму сформували філософи-моралісти античності?
2. Яка головна ідея була закладена у моральні вчення вчителів людства?
3. Які основні ідеї лежать в моральних кодексах вчителів людства?

Теми доповідей та рефератів

1. Моральні вчителі людства.
2. Видатні філософи-моралісти про головні проблеми моралі.
3. Конфуцій про любов до людини та ритуал як втілення людяності.
4. Моральне вчення Будди.
5. Ісус Христос і його моральне вчення.
6. Мухаммед і особливості мусульманської моралі.
7. Видатні філософи-моралісти в європейській культурі.
8. Антична етика (Сократ, Платон, Аристотель).
9. І.Кант про Бога та категоричний імператив як основи моралі.
10. Мораль Дж.С.Мілля про щастя найбільшої кількості людей.
11. Ф.Ніцше і його вчення про два типи моралі.
12. Ф.Достоевський про мораль.
13. Л.Толстой про етику ненасильства як закон буття.
14. А.Швейцер про етику як основу культури.
15. Біоетика М.Реріха.
16. Дж. Мур як теоретик моралі

Тема 3. Основні етичні категорії

Індивідуальні завдання:

➤ Проблемно-пошукові питання:

1. Чому усі визначні діячі сучасної світової культури говорять про кризу моралі в суспільстві?
2. Які зрушення в розвитку сучасного суспільства привели до виникнення нових проблем в етиці?
3. Як демократизація суспільства породжує нові моральні проблеми ?
4. Як розвиток сучасної науки та техніки впливає на формування нових проблем моралі?
5. В чому полягають проблеми трансформації моралі в сучасній Україні?

6. Які проблеми сучасної моралі Ви можете визначити і проаналізувати?
7. Чи можна поєднати приватне підприємництво і моральність?
8. Що Ви знаєте про етику підприємництва?
9. Як поєднати бажання користі та моральність?

➤ **Теми доповідей та рефератів**

1. Моральна криза сучасного суспільства.
2. Християнська мораль в сучасному суспільстві.
3. Моральний кодекс комунізму.
4. Проблеми життя як проблеми морального досвіду .
5. Щастя . Парадокси щастя.
6. Проблеми прикладної етики: „розумний егоїзм”.
7. Проблеми прикладної етики: благодійність.
8. Проблеми прикладної етики: евтаназія.
9. Проблеми прикладної етики: смертна кара.
10. Задоволення та користь в світлі моралі.
11. Кризові явища в моралі сучасного суспільства.
12. Принципи етики прав людини. Основні етичні поняття. Ідеал в етиці.
13. Добро та зло і проблема вибору.
14. Відповідальність та совість.
15. Свобода вибору та відповідальність.
16. Добродійність та порок в історії етики.
17. Справедливість як принцип моралі.
18. Милосердя як моральна норма.
19. Моральні цінності та їх ієрархія.
20. „Золоте правило” моралі.
21. Свобода як проблема моралі.
22. Імперативність моралі в поняттях обов’язок та совість.

Тема 4. Естетика як наука

Індивідуальні завдання:

➤ **Проблемно-пошукові питання:**

1. Які основні етапи у розвитку естетики Ви можете визначити та надати їм характеристику?
2. Проведіть порівняльний аналіз основних етапів у розвитку європейського мистецтва.
3. Визначте складові принципи парадигми класичного мистецтва і дайте їм характеристику.
4. Проведіть порівняльний аналіз основних видів класичного мистецтва та поясніть в чому полягає їх різниця.
5. Чому «естетичне» є головною проблемою естетики?

6. Які гіпотези виникнення мистецтва Ви знаєте?
7. Як класичне мистецтво зв'язано з основами високої Культури?
8. Які естетичні категорії визначали зміст класичного мистецтва?

➤ Темі доповідей та рефератів

1. Естетика як філософська наука.
2. Предмет естетики.
3. Структура естетичної свідомості.
4. Основні проблеми античної естетики.
5. Основні категорії класичної естетики.
6. Мистецтво в світлі історії.
7. Основні види мистецтва та їх особливості.
8. Стель в мистецтві.
9. Художній образ і символ.
10. Краса і прекрасне в історії естетики.
11. Смак як естетична категорія.
12. Художня творчість і митець як проблеми естетики.

Тема 5. Мистецтво як естетичний феномен

Індивідуальні завдання:

Проблемно-пошукові питання

1. Коли з'явилося мистецтво?
2. У чому виявляється поліфункціональність мистецтва?
3. У чому полягає виховна функція мистецтва?
4. Як Ви розумієте вислів: «Архітектура – це розмова з нащадками»?
5. Які Ви знаєте характерні риси мистецтва античності?

Темі доповідей та рефератів

1. Естетика масової культури.
2. Психологія мистецтва.
3. Соціологія мистецтва.
4. Науково-технічний прогрес і мистецтво.
5. Мистецтво як естетичний феномен.

Методичні рекомендації до підготовки есе.

Написання студентами есе з модулів «Етика» та «Естетика» є, однією з важливих форм самостійної роботи. Існують певні вимоги до виконання есе:

Дослідницький характер. Есе має містити елементи дослідження:

- вивчення достатньої кількості опублікованих джерел (монографій, наукових статей тощо) вітчизняних та зарубіжних авторів;
- систематизація та аналіз різних думок і підходів, викладення власного погляду щодо розглядуваної проблеми;
- формулювання висновків і рекомендацій.

Самостійний характер. Есе повинно бути не компіляцією, скомпонованого з декількох джерел, а оригінальним дослідженням, в якому автор обґрунтовано висловлює свою власну думку чи концепцію.

Власне, цим і відрізняється есе від традиційних рефератів. Ця форма індивідуальної роботи була запозичена з практики західноєвропейських вищих навчальних закладів, де вона широко використовується з метою формування в студентів навичок аналізу. Тому головне під час підготовки есе – не уникати самостійного мислення, тільки в такий спосіб можна висловити власну думку в дослідженні тієї чи іншої проблеми.

Грамотність оформлення. Це важлива вимога до есе, яка підвищить його якість. У ньому не повинно бути граматичних та стилістичних помилок. Необхідно дотримуватись правил цитування, оформлення посилань, списку використаної літератури. Виконання цієї вимоги виховує у студентів культуру оформлення як ділової документації, так і наукових праць, що має непересічне значення для практичної діяльності та підготовки майбутньої магістерської роботи.

У процесі підготовки есе можна виокремити декілька етапів:

- ✓ вибір теми есе;
- ✓ складання плану есе;
- ✓ інформаційний пошук;
- ✓ осмислення зібраного матеріалу;
- ✓ написання есе;
- ✓ подання есе для перевірки.

Теми есе з навчальної дисципліни «Етика і естетика»

1. Як Ви розцінюєте перспективи моральних цінностей у сучасному українському суспільстві?
2. Що є основною соціальною функцією моралі?
3. Чим моральна регуляція людської поведінки відрізняється від правової?
4. Чи вважали б Ви за доцільне надати основним вимогам моралі чинності правової норми?
5. Як Ви розумієте вислів “мудрість звичаю”?
6. Як впливає на мораль соціальна диференціація суспільства?
7. Чи існує прогрес у галузі моральної культури людства?
8. Які, на Вашу думку, основні концепції добра?
9. Чи можна бажати зла заради самого зла?
10. Чим Ви б вимірювали моральну гідність людського вчинку – мотивом чи результатом?
11. Чи може зло виступати засобом здійснення добра?
12. Чи потрібен людині власний “досвід зла”?
13. Обґрунтуйте підхід до проблеми евтаназії, який уявляється Вам найсправедливішим.
14. Чому людська мораль засуджує самогубство?
15. Чи може індивідуальний моральний обов’язок суперечити загальним вимогам моралі?
16. Чи повинна людина нести моральну відповідальність за провини своїх батьків? свого народу?
17. Як співвідносяться честь і гідність людини?
18. Чи важливо для людини піклуватися про власну репутацію?
19. Як пов’язані совість і свобода людини?
20. Чи може існувати “зла совість”, що докоряє людині з приводу не скоєного нею зла?
21. Яку роль відіграє розкаяння в моральному виправленні особи?
22. Може чи ні особа відчувати сором перед самим собою?
23. Як співвідносяться совість і сором?
24. Чи в усіх випадках виправдовує себе етика ненасилля?
25. Чи є діяльність людини достатньою підставою для Ваших суджень про неї?
26. Чи за будь-яких обставин замкненість є негативною моральною характеристикою людської особистості?
27. Чи тотожні за своєю суттю поняття “спілкування” і “діалог”?
28. Чи гідний поваги засуджений злочинець?
29. Чи можливе співстраждання (жалість) без милосердя?
30. Що означає бути людиною ввічливою?
31. Чи можна ввічливість вважати суто зовнішньою характеристикою моральної вдачі людини?

Методичні рекомендації щодо оформлення та написання реферату

Щоб реферат був змістовним, необхідно приділити увагу добору матеріалу. А для цього рекомендується використати не одне джерело, а декілька. Перш за все потрібно з'ясувати, яка існує література з теми реферату, скласти її список. Користуючись різними каталогами (алфавітним, систематичним, тематичним), бібліографічними виданнями, довідковою літературою, ви знайдете необхідну вам літературу.

Реферат, як і доповідь, включає в свою структуру три частини: вступ, основну частину і висновок.

Вступ. Цей компонент не потребує цитувань (хоч вони допускаються), великої кількості абстрактних розмірковувань і великого обсягу.

Обов'язково виділити предмет опису, обґрунтувати тему, яку висвітлюєте в рефераті, вказавши на персоналії, які працювали над даним питанням, назвати їх праці. Це треба робити чітко й логічно, щоб обсяг вступу не перевищував 15 % від обсягу роботи (1 сторінка).

Основна частина. Тут немає особливих регламентацій. Головне, щоб написати реферат самостійно. Матеріал, який викладаєте, необхідно обґрунтовано реферувати. Коли є аргументи і контраргументи, можна вступати в полеміку. Сміливо використовуйте цитати як для підтвердження, так і для спростування. Цитований матеріал в основній частині, незалежно від форми цитування - дослівного (в лапках), світоглядно-змістового (своїми словами із зазначенням авторства матеріалу, який використовується), не повинен перевершувати 30 % реферату.

Загальний обсяг основної частини становить приблизно 7-8 сторінок.

Висновки. Це - підсумок реферату. Тут потрібна чіткість, точність, лаконічність. Формулюються основні висновки із всього сказаного, вказуються питання, які вдалося висвітлити більш-менш повно, та ті, які потребують подальшої роботи. Жодних цитат, припущень, розміркувань.

Список використаної літератури викладається за алфавітним порядком, наприклад:

1. Антонова К.А. История Индии. – М.: Мысль, 1979. – 608 с.
2. Бэшэм А.Л. Чудо, которым была Индия. – М.: Наука, 1977. – 616 с.
3. Древние цивилизации. – М.: Прогресс, 1989. – 479 с.

Додатки. Ксерокопії ілюстрацій, словники, схеми тощо. Кожен додаток повинен починатися з нової сторінки, мати заголовок.

Теми рефератів з навчальної дисципліни «Етика і естетика»

1. Природа моралі та особливості її функціонування в культурі.
2. Структура моралі та її основні елементи.
3. Етика як практична філософія.
4. Моральний вимір людини як проблема етики.
5. Моральний вимір суспільства як проблема етики.
6. Етика як наука та феномен культури.
7. Основні етичні категорії та поняття.
8. Особливості функціонування моралі як сфери культури.
9. Моральні вчителі людства.
10. Видатні філософи-моралісти про головні проблеми моралі.
11. Конфуцій про любов до людини та ритуал як втілення людяності.
12. Моральне вчення Будди.
13. Ісус Христос і його моральне вчення.
14. Мухаммед і особливості мусульманської моралі.
15. Видатні філософи-моралісти в європейській культурі.
16. Антична етика (Сократ, Платон, Аристотель, т. о).
17. І.Кант про Бога та категоричний імператив як основи моралі.
18. Мораль Дж.С.Мілля про щастя найбільшої кількості людей.
19. Ф.Ніцше і його вчення про два типи моралі.
20. Ф.Достоевський про мораль.
21. Л.Толстой про етику ненасильства як закон буття.
22. А.Швейцер про етику як основу культури.
23. Біоетика М.Реріха.
24. Дж. Мур як теоретик моралі
25. Моральна криза сучасного суспільства.
26. Християнська мораль в сучасному суспільстві.
27. Моральний кодекс комунізму.
28. Проблеми життя як проблеми морального досвіду .
29. Щастя . Парадокси щастя.
30. Проблеми прикладної етики: „розумний егоїзм”.
31. Проблеми прикладної етики: благодійність.
32. Проблеми прикладної етики: евтаназія.
33. Проблеми прикладної етики: смертна кара.
34. Задоволення та користь в світлі моралі.
35. Кризові явища в моралі сучасного суспільства.
36. Принципи етики прав людини. Основні етичні поняття. Ідеал в етиці.
37. Добро та зло і проблема вибору.
38. Відповідальність та совість.
39. Свобода вибору та відповідальність.
40. Доброчинність та порок в історії етики.
41. Справедливість як принцип моралі.

42. Естетика масової культури.
43. Екзистенціалізм та естетика.
44. Гра як естетична парадигма.
45. Структуралізм та естетика.
46. Естетичні погляди В.Кандинського та К.Малевича.
47. Консерватизм в мистецтві ХХ ст.
48. Місце та роль авангарду в художній культурі ХХ т...
49. Футуризм як експериментальна лабораторія естетики.
50. Сюрреалізм як шлях до підсвідомості.
51. Естетичні парадигми модернізму.
52. Концептуалізм: теорія та художня практика.
53. Артефакт і творіння мистецтва.
54. Абсурд та творчість.
55. Тілесність та тіло в сучасному арт-середовищі.
56. Сучасні арт-практики (акція, хеппенінг, перформанс).
57. Відеокліп як естетичний феномен.
58. Естетика реклами.
59. Висока мода як естетичний феномен.
60. Інтернет та перспективи нетмистецтва.
61. Авангардизм в українському мистецтві